

Bíró Éva

AZ EGYHÁZI FÖLDEK ELVESZTÉSE AZ 1945-ÖS FÖLDREFORM
ÉS A FÖLDFELAJÁNLÁSOK KÖVETKEZTÉBEN
A SZEREMLEI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉGBEN

ÜTKÖZÉSI PONTOK AZ EGYHÁZ ÉS AZ ÁLLAM KÖZÖTT 1945 UTÁN

A második világháború után berendezkedni kezdő kommunista hatalom szinte minden területen új alapokra kívánta helyezni a társadalom életét. A politikai és gazdasági rend gyökeres átrendezésén túl különösen nagy hangsúlyt fektetett az emberek gondolkodásának, szellemi-lelki életének átformálására, az „ideológiai átnevelésre”. Ebben a folyamatban az egyik fő ellenfélnek az egyházakat tekintette, hiszen a felekezetek szervezeti önállósága, részbeni gazdasági autonómiája és nem utolsósorban a kommunista világnézettől alapjaiban eltérő, évszázados hagyományokban megerősödött szellemi-lelki bázisa akadályt jelentett a totális uralmat kiépíteni készülő rendszer számára.

Az egyházak, lelkészek, egyháztagok elleni harc több fronton zajlott – ennek főbb mozzanatait, de részletes elemzéseit is egyre szélesebb körben ismertek. Jelen tanulmányban ennek a küzdelemnek egy konkrét településen, a Bács-Kiskun vármegyei Szeremlén történt megvalósulását szeretném megvizsgálni, a község és gyülekezete rövid bemutatása után az egyház anyagi bázisa felszámolásának folyamatára fókuszálva.

SZEREMLÉNEK ÉS REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉGÉNEK VÁZLATOS TÖRTÉNETE

Szeremle napjainkban egy körülbelül 1300 főt számláló község Bács-Kiskun vármegyében, egyházközsége a Bács-Kiskunsági Református Egyházmegyéhez tartozik.

A történeti források honfoglalás kori településnek tartják. Mind a tatárjárás, mind a török hódítás súlyosan érintette, lakossága erősen megfogyatkozott vagy bujdosni kényszerült.¹ Földrajzi fekvése is gondokat okozott, a Duna gyakori ára-

¹ A törökök nem pusztították el egészen a települést, 1580–82 között 66, 1590-ben 75 házat írtak össze az akkor a bajai náhíjéhez tartozó Szeremlén. BALOGH Lajos: *A szeremlei református egyház története*. Szeremle, 1967. Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára (továbbiakban KREL) Kecskeméti Református Gyülekezeti Adattár (továbbiakban KRGYA) 36/1.,1.

dása miatt többször helyet kellett változtatniuk, jelenlegi helyükre, a Duna bal partjára 1773-ban tértek vissza.²

Gazdaságilag jelentős, népes, jólétben élő település volt, sárközi kötődésű, színmagyar lakossággal. 1727 óta a kalocsai érsek volt a földesuruk, akivel 1874-ben kötötték meg az úrbéri egyezséget. A lakosság elégedetlen volt, mert bár a jobbágytelkeket megváltották, több földet reméltek, az egyházközség azonban jól járt, hiszen a lelkész 52 hold, a tanítók pedig 26-26 hold javadalmi földhöz jutottak, pedig korábban nem volt földjük.³

Arról, hogy Szeremlén mikor jelent meg a reformáció, konkrét adat sajnos nincs – hasonlóan sok hódoltságbeli gyülekezethez –, azonban a római katolikus egyházra vonatkozó források teljes hiánya és a fennmaradt szórványos adatok alapján valószínűsíthető, hogy hamar, a 16. század második felében reformátussá lehetett a község. Anyakönyveit 1743 decemberétől vezetik, jegyzőkönyveit 1809-től.

Az 1773-as áttelepülés után fölépültek az új lakóházak, és fölépült a templom – bár ideiglenes jelleggel, csak 1797-ben készült el a ma is meglévő templom.⁴ Természetesen iskola felállításáról is gondoskodtak. A második tanítói állást 1856-ban, a harmadikat 1872-ben szervezték meg. 1823-ban új iskolaépületet emeltek, amely egyben a rektor lakása is volt.⁵ Ez lett a későbbi „nagyiskola”, 1908-ban ennek helyére épült az új iskola és új rektori lakás. 1884-ben épült meg a második, ún. „kisiskola” – az államosítás idején ezzel a két iskolaépülettel rendelkezett az egyházközség.

Tóth Bálint⁶ hosszú évtizedekig, 1912 és 1948 között volt Szeremle lelképásztora. Az ő szolgálati éveinek végére, az 1945 és 1948 közötti évekre esett az egyház életét, működését drasztikusan korlátozó, bénító intézkedések legtöbbször. Az anyagi ellehetetlenítésnél is súlyosabb kárt okozott azonban a szellemi-lelki rombolás. Egyrészt az iskolák kapcsán az ifjúsággal való kapcsolat megnehezítése, a tanítók, tanárok szembefordítása az egyházzal, másrészt gyülekezeti szinten az egyház munkájának kontrollálása, például az igehirdetések terén, lelkészek részvételének kikényszerítése a téveszítés propagálásában, a szocializmus teológiai igazolása stb. Balogh László⁷ szeremlei szolgálata idején, 1949 és 1955 között már a lehetőségeiben súlyosan korlátozott egyház hétköznapi küzdelmei zajlottak.

² TÓTH Bálint: *Szeremle*. Hely és év nélkül. KREL KRGYA 36/7., 1.

³ Uo., 2.

⁴ BALOGH Lajos: *Szeremle ünnepe*. Hely és év nélkül. KREL KRGYA 36/4., 2.

⁵ BALOGH Lajos: *A szeremlei református iskola története*, Szeremle, 1967. november. KREL KRGYA 36/15., 3-4.

⁶ Tóth Bálint 1882. március 5-én született Hódmezővásárhelyen. Teológiai tanulmányait Budapesten végezte, 1910-ben szentelték lelkésszé. Pestszenterzsébetről hívták meg Szeremlére, ahol 1912 és 1948 között, nyugdíjazásáig szolgált. 1951-ben hunyt el. Felesége Jávor Katalin, négy gyermekük született. Forrás: KREL Tóth Bálint törzskönyvi lapja.

⁷ Balogh László 1917. november 30-án született a Pest vármegyei Bugyin. A kunszentmiklósi református Baksay Sándor reál gimnáziumban érettségizett, lelkészi végzettséget a budapesti teológián szerzett 1946-ban, 1947-ben szentelték fel. 1948-ban jogi doktorátust szerzett a pécsi tudományegyetemen. Segédlelkész volt hosszabb-rövidebb ideig Pándon, Kiskunfélegyházán,

AZ EGYHÁZKÖZSÉG ANYAGI ELLEHETETLENÍTÉSE

Az 1848-as jobbágyfelszabadítást kimondó törvény bolygatta meg először alapjaiban az addig kialakult magyar gazdasági rendszert, amely alapvetően – lévén agrárország – a feudális nagybirtokra épült. Bár a jobbágyok felszabadítása a törvények szentesítésével érvénybe lépett, a részletes szabályozás, és nem utolsósorban a földesurak kártalanítására vonatkozó eljárás tisztázása elhalasztódott, az 1848–49-es szabadságharc eseményei és az azt követő megtorlás miatt pedig egy időre le is került a napirendről. A konkrét megvalósításra vonatkozó császári parancsok: az „úrbéri pátens” és a hozzá kapcsolódó „kárpótlási és föld-tehermentesítési nyílt parancs” csak 1853. március 2-án jelentek meg.⁸ Ezek a végrehajtási utasítások azonban lényeges pontokon eltértek az eredeti rendelkezéstől. Például a maradvány- és irtásföldeket a parasztság a maga terhére kényszerült megváltani, a majorsági zselléreknek pedig a földesúrral kellett egyezsége jutnia mind a föld, mind az úrbéres szőlők utáni tized fizetésével kapcsolatban. Végleg megszűntek viszont a közös használatú földek (erdők és legelők), mivel a pátens elrendelte ezek egyértelmű különválasztását.⁹ A vitás kérdések rendezésére 1855-ben úrbéri törvényszékeket állítottak fel, ennek ellenére 1865-re még mindig csak a községek 43,3%-ában fejeződött be a rendezés,¹⁰ Szeremlén is csak 1874-ben történt meg.

Ahogy az a község történetének felvázolásánál már kiderült, a szeremlei gyülekezet 1874-ig, a kalocsai érsekkel mint a község földesúrával történt úrbéri egyezés megkötéséig nem rendelkezett számottevő földbirtokkal, ekkor jutott a lelkipásztor 52, a tanítók pedig 26-26 kat. hold javadalmi földhöz.¹¹

A „nagybirtokrendszer felszámolásáról és a földműves nép földhöz juttatásáról” rendelkező 1945. évi VI. törvény, azaz a Nagy Imre nevéhez fűződő földreform az egyházakat is érintette. A törvény értelmében az egyházi és alapítványi¹² birtokok 100 kat. hold erejéig mentesültek a megváltás alól (szőlő és gyümöl-

Monoron, Bugyin, Szigetszentmiklóson, majd Garán 1946 májusától helyettes, 1947 augusztusától rendes lelkész. Innen választották Szeremlére 1949 decemberében, majd Uszódra 1955-ben. 1959 októberétől kecskeméti lelkipásztor, ugyanez év májusától a Bács-Kiskunsági Egyházmegye esperese. Felesége Somogyi Johanna, három gyermekük született. Forrás: KREL. Balogh László törzskönyvi lapja. 63 évesen 1980. december 4-én hunyt el Kecskeméten váratlan baleset következtében. BALOGH Andrea Johanna: *Megmarad a szeretet. Dr. Balogh László, a Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye esperese – lelkipásztor, Kecskemét, Pro Karmine Kft., 2017, 174.*

⁸ CSORBA László: Az önkényuralom kora (1849–1867), in: Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*, Budapest, Osiris, 2005, 279–326, 295.

⁹ Ua.

¹⁰ KATUS László: Magyarország a Habsburg Monarchiában (1711–1918), in: Romsics Ignác (főszerk.): *Magyarország története*, Budapest, Akadémiai, 2007, 488–772, 656.

¹¹ Balogh: *A szeremlei református egyház története*, 16.

¹² Az alapítványi földnek csak abban az esetben maradhatott meg a 100 kat. hold, ha az erre kijelölt bizottság az alapítványt közérdekűnek fogadja el (1945. évi VI. tc. 17. §), <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94500006.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (Letöltés: 2022. október 4.)

csős esetén 20 kat. hold maradhatott, erdő esetén 10 kat. hold).¹³ Ez vonatkozott a lelkészi, tanítói, kántori javadalmi földekre, az egyházközségek – többnyire kishaszonbérbe kiadott – földjeire, az iskolákhoz vagy árvaházakhoz kapcsolódó alapítványi földekre. Az iskolákhoz kapcsolódó akár javadalmi, akár alapítványi földek azonban három évvel később, 1948-ban az iskolák és azok vagyontárgyainak államosításakor kártalanítás nélkül az állam kezébe kerültek.¹⁴

A megváltás alá kerülő földbirtokok utáni kártalanítás elvileg a földbirtokrendező alapon keresztül történt, az állam „teherbíróképessége szerint”. A földbirtokrendező alapot a földhöz juttatottak által befizetett megváltási összegek alkották (a kataszteri tiszta jövedelem húszszoros összegét kellett megváltási árként megfizetni, 10, illetve 20 év alatt, az összeget terményben is fizethették).¹⁵

A református egyház 102 000 kat. hold földdel rendelkezett 1945-ben.¹⁶ Ebből az 1947. április 15–16-i konventi jegyzőkönyv szerint 54 056 kat. holdat sajátítottak ki (139 egyházközségtől 25 617, 36 intézménytől és alapítványtól 28 439 kat. holdat). Ugyanakkor juttattak 71 egyházközségnek és 1 alapnak 1 184 kat. holdat. A veszteség tehát 52 872 kat. hold.¹⁷

A gyakorlatban előfordult, hogy a 100 kat. hold alatti egyházi földeket is kiosztották.¹⁸ A Szeremlei Egyházközség 1945-ben összesen 96 kat. hold földbirtokkal rendelkezett, a törvény értelmében tehát mentesülnie kellett volna a megváltás alól. A helyi földigénylő bizottság azonban úgy döntött, s erre a törvény valóban lehetőséget kínált, hogy mivel a földigénylőket máshogyan nem tudták kielégíteni, csereingatlan felajánlása mellett részlegesen igénybe kívánják venni a református egyház földjeit is. Ezt az egyház vezetőségével előzetesen nem beszélték meg, az Országos Földbirtokrendező Tanács azonban arra utasította a helyi bizottságot, hogy „a Református Egyházzal igyekezzék megegyezést létrehozni, s azt az Országos Tanácshoz jóváhagyás végett terjessze fel.”¹⁹ A helyi földigénylő bizottság az utasításnak megfelelően járt el, s megkereste az egyház-

¹³ 1945. évi VI. tc. 12. §, 18–19. §.

¹⁴ 1948. évi XXXIII. tc. A nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94800033.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D43> (Letöltés: 2022. október 4.) 3. § 1. „Az iskola fenntartását biztosító egyéb vagyon (tanítói föld, lakás stb.) mint közművelődési célvagyon, az állam tulajdonába megy át.”

¹⁵ 1945. évi VI. tc., VII. fejezet.

¹⁶ HORVÁTH Erzsébet: A református iskolák államosítása (1945–1948), habilitációs dolgozat, 2010, 12., <http://docplayer.hu/68958656-A-reformatus-iskolak-allamositasa-habilitacios-ertekezes-egyhaztortenelembol-keszitte-dr-horvath-erzsebet.html> (Letöltés: 2022. szeptember 18.)

¹⁷ FODORNÉ NAGY Sarolta: *Történelmi lecke. A Magyar Köztársaság és a Magyarországi Református Egyház között 1948-ban létrejött „Egyezmény” megkötésének körülményei és hatása különös tekintettel a nevelésre*, Budapest–Nagykőrös, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2006, 153.

¹⁸ Fodorné Nagy: *Történelmi lecke*, 153.

¹⁹ *Az Országos Földbirtokrendező Tanács 17.708/1945./III. számú határozata*. Budapest, 1945. szeptember 24., 6. KREL A/IV. 34. c. 105/1945.

községet az ügyben. Javaslatuk szerint meghagynának a lelkésznek 10-15 holdat, helyette pedig Baja határában kapnának csereingatlant. „Kérem az egyházat, hogy a választ írásban azonnal jelentsék be, mert a földosztást mi megkezdjük” – zárta sorait a bizottság jegyzője.²⁰

A szeremlei presbitérium 1945. november 11-i gyűlésén foglalkozott a kérdéssel, a Községi Földigénylő Bizottság elnökének és jegyzőjének jelenlétében, s arra a döntésre jutottak, hogy bár nem tartják igazságosnak a döntést, hiszen a javadalmi földek az egyházi javadalmak fizetésének biztosítására szolgálnak, ráadásul a felajánlott csereingatlant nagyon messze jelölték ki, „a szociális szempontok figyelembe vételével azonban az Egyház vezetősége sem zárkózik el egy olyan megoldástól, amely által méltányos területek visszahagyása mellett az egyházi javadalmak természetbeni szükségletei biztosíthatóak. Az így fennmaradó területek pedig a helybeli igénylőknek kiosztassanak.”²¹ Ennek értelmében a presbitérium a Földigénylő Bizottság küldöttjeivel megállapodott abban, hogy a 96 kat. hold földből 15 hold lelkészi, 10-10 hold tanítói és 4 hold harangozói javadalmi föld maradna meg, a további 57 kat. hold – csereingatlan ellenében – kiosztható, a javadalmak védelmében azonban egy évig bérlet formájában használhatnák ezeket a földeket a földhöz juttatottak, s ténylegesen csak 1946. október 15-én vehetnék azokat birtokba. Azonban ez az utóbbi kitétel lett az a pont, ami miatt az egyezés mégsem jött létre. A helyi földigénylő bizottság az egy évről szóló bérleti formát méltánytalannak tartva, illetve időhiányra hivatkozva a korábbi megegyezést tárgyalatlannak tekintette és az Országos Földrendező Tanácstól várt döntést.²²

Az egyezkedés tehát nem járt sikerrel, az ügy elakadt, így a Megyei Földbirtokrendező Tanácsnak kellett ismét közbelépnie. Bács-Bodrog vármegye Földbirtokrendező Tanácsa a 386-8/1946. számú levélben szólította fel a Bajai Földigénylő Bizottságot, „hogy lépjen érintkezésbe a szeremlei ref. Egyházközséggel az 57 kat. hold igénybevett ingatlanának Baja város határában való kártalanítása céljából”.²³ A szövegből az is kiderül, hogy az 57 kat. hold föld igénybevétele megtörtént. A további fejleményekről egy piszkozat formájában fennmaradt levél tanúskodik 1946 augusztusából (a szeremlei iktatott iratok 1948-ig csak a bejövő leveleket tartalmazzák), melyben az egyházközség tiltakozik az addigi eljárás ellen, az 1945 végi megegyezést tárgyalatlannak tekinti, és végleges döntést kér és vár az Országos Földbirtokrendező Tanácstól. Az eddig történtek összefoglalása után leszögezi:

²⁰ *A szeremlei földigénylő bizottság jegyzőjének levele Tóth Bálint lelképásztorhoz.* Szeremle, 1945. november 7. KREL A/IV. 34. c. ad 105/1945.

²¹ *A szeremlei református egyházközség presbitériumának 1945. november 11-i ülésének jegyzőkönyve.* KREL A/IV. 34. c. ad 105/1945.

²² *A szeremlei földigénylő bizottság jegyzőjének levele a ref. egyház vezetőségéhez.* [Szeremle], dátum nélkül. KREL A/IV. 34. c. ad 105/1945.

²³ *Bács-Bodrog vármegye Földbirtokrendező Tanácsának levele.* Baja, 1946. március 23. KREL A/IV. 34. c. ad 105/1945.

„Bár az Egyház az igénybevételt az alkalmazottaira nézve sérelmesnek tartotta, szociális szempontokra való tekintettel jóhiszeműen egyezsége lépett oly értelemben, hogy javadalmasai részére lelkésznek 15, két tanítójának 10-10, és a harangozónak 4 hold meghagyassék, amit az eddigi javadalmi föld fedezne (39 k. hold). Az ezen felüli részek a bajai határba téessenek át. Ugyancsak az egyesség értelmében a földhöz juttatottakat a javadalmasok kártalanítása céljából a folyó gazd. évre bérlet fizetésére kötelezi a bizottság. Mindebből a mai napig csak az történt meg, hogy a bizottság 1946 tavaszán a tanítói földeket az igénylők közt kiosztotta, de sem csereterület kimutatásáról, átadásáról, sem az említett bérlet biztosításáról nem gondoskodott. Az egyház érdeklődésére a csereterület sorsáról sem a megyei tanács, sem a bajai bizottság pozitív felvilágosítást nem adott. Erre vonatkozólag egyik helyen sem tudtak írásbeli adatot találni. Ilyen kilátástalan helyzetben – a javadalmasok nagymérvű anyagi károsodására való tekintettel, a helyi biz. egyoldalú eljárása a presbitériumot arra indította, hogy az egyességet érvénytelennek nyilvánítja és kéri az Orsz. Fb. Tanácsot is, hogy azt hatályon kívül helyezni és az eredeti állapotot visszaállítani szíveskedjék.”²⁴

Végül mégis a bajai határban lévő Mátépusztán, igen távol kaptak csereingatlant. 1946. szeptember 28-án a helyi földigénylő bizottság újabb lépésre szánta el magát, „igénybevételi határozat” formájában értesítette az egyház vezetőségét, hogy „a tulajdonát képező k. b. 4800 □[négyszög]öl házhely területét a földreform céljára igénybe vette.”²⁵ Ez a lépés azért is meglepő, mert az 1946. évi IX. tc. rendelkezése szerint 1946. január 1. után már nem lehetett ilyen igényt bejelenteni! „Azokat az ingatlanokat, amelyekre az 1946. évi január hó 1. napjáig megváltás, vagy elkobzás iránt javaslatot nem terjesztettek elő, csak az Országos Földbirtokrendező Tanács határozata alapján lehet birtokba venni és kiosztani.”²⁶

A földreform végrehajtása után megmaradt egyházi földeket különböző fizetési, beszolgáltatási kötelezettségek terhelték. A solti egyházmegye esperese II–1948. évi körlevelében tolmácsolja a püspöki hivatal javaslatát, mely szerint azok az egyházközségek, „amelyek vagyondézsma bevallást adtak be, fűzzék hozzá azt a magyarázatot, hogy a vallomást a bírságot elkerülése végett adták be és a vagyondézsma kivétele során erre hivatkozva éljen fellebbezéssel a vagyondézsma megállapítása ellen.”²⁷ Előfordult, hogy lelkészek is kuláklístára kerültek, akár lel-

²⁴ *Levél az Országos Földbirtokrendező Tanácshoz*, 1946. augusztus 25. KREL A/IV. 34. c. ad 105/1945.

²⁵ *A szeremlei földigénylő bizottság levele*. Szeremle, 1946. szeptember 28. KREL A/IV. 34. c. ad 105/1945.

²⁶ 1946. évi IX. tc. 16. § (1), <https://net.jogtar.hu/ezet-ev-torveny?docid=94600009.TV&searchUrl=/ezet-ev-torvenyeci/%3Fpagenum/%3D42> (Letöltés: 2022. október 4.)

²⁷ *Vargha Tamás solti esperes II-1948. sz. körlevele*. 67. sz. Kunszentmiklós, 1948. február 6. KREL A/IV. 34. c. 58/1948.

készi javadalmi földjük alapján is. Pap Géza több ízben eljárta a bács-kiskunsági egyházmegye lelkészei érdekében, hogy lekerüljenek a listáról.²⁸

Vargha Tamás solti esperes 1949 októberében jelentést kért az egyházközségektől az iskolák államosítása kapcsán felvetődött, földekkel kapcsolatos problémákról, illetve a javadalmi földekre kivetett terhek kapcsán, hogy a panaszokkal a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordulhasson. „Külön előterjeszhető, vérmes remény nélkül, azok az esetek, mikor a javadalmi földnek díjlevél szerint az egyház által fizetendő földadóját a javadalmason hajtják be, s fedezetül ingóságait foglalják le.”²⁹ A földeket terhelő kötelezettségeket azonban legtöbbször nem tudták elhárítani, ezek önmagukban is arra kényszerítették a gyülekezeteket – ahogyan a parasztek tömegeit is –, hogy szabaduljanak földjeiktől.

De nemcsak a kényszerítő körülmények, hanem az egyházvezetés is erre ösztönözte őket: 1949 őszén megállapodás született a földreform után megmaradt földek állam részére történő felajánlásáról, ekkor még elvileg és hangsúlyozottan önkéntes alapon. A szöveg a földfelajánlások kapcsán kiemelten fontos, ezért teljes terjedelmében idézem.

„A KONVENTI ÉS ZSINATI ELNÖKSÉGI TANÁCS HATÁROZATA AZ EGYHÁZI FÖLDINGATLANOKRÓL

A konventi és zsinati elnökségi tanács folyó hó 13-i ülésén foglalkozott az egyházi földingatlanokra vonatkozóan a kormányzattal folytatott tárgyalások eredményével s az alábbi határozatot hozta:

Mivel a megállapodástervezet lehetőséget nyújt arra, hogy azok az egyházi ingatlantulajdonosok, amelyek ingatlanai felajánlásával kívánják élni, az általános jogszabályok feltételeinél kedvezőbb feltételek mellett ajánlhassák fel ingatlanukat s továbbá, mivel a megállapodás lehetőséget nyújt arra, hogy a felajánlás 1952. december 31-ig folyamatosan történjék meg, az elnökségi tanács kéri a konventi elnökséget, szíveskedjék a megállapodást aláírni és megfelelő tájékoztatóval együtt az egyházi hivatalos lapban közzé tétetni.

HIVATALOS KÖZLEMÉNY A MAGYAR ÁLLAM ÉS A REFORMÁTUS EGYHÁZ KÖZÖTT LÉTREJÖTT MEGÁLLAPODÁSRÓL AZ EGYHÁZI FÖLDINGATLANOK TÁRGYÁBAN.

MEGÁLLAPODÁS

mely egyrészt a magyarországi Református Egyház egyetemes konventjének elnöksége – a Magyarországi Református Egyház az Egyház önkormányzati testületeinek (egyházközségeknek, egyházmegyéknek, egyházkerületeknek), valamint az ezek kezelése, felügyelete és ellenőrzése alatt álló egyházi alapítványoknak intézményeknek és egyesületeknek megbízottjaként – mint eladó, másfelől a Magyar Állam, mint vevő között az alábbi feltételek mellett kötött:

1. A Magyarországi Református Egyház konventjének elnöksége eladja örök-

²⁸ KREL A/III. c. 159/1952; 176/1953; 347/1953; 353/1953; 362/1953. stb. iratok.

²⁹ Vargha Tamás solti esperes XVII-1949. sz. körlevele. 436. sz. Kunszentmiklós, 1949. október 13., KREL A/IV. 34. c. 137/1949.

re és visszavonhatatlanul, illetve vevő megveszi az eladó rendelkezése alatt álló mező- és erdőgazdasági ingatlanokat, azok tartozékaival és a rajtuk lévő épületekkel együtt.

2. Az adás-vétel feltételei a következők:

- a) Eladó az ingatlanokat megvételre legkésőbb 1952. december hó 31. napjáig ajánlhatja fel. Azokra az ingatlanokra nézve, melyek 1952. december hó 31. napjáig felajánlásra nem kerültek, nem a jelen megállapodás, hanem az akkor jogszabályilag meghatározott ingatlanforgalmi feltételek lesznek érvényesek.
 - b) Vevő a felajánlott ingatlanok közül azokat veszi át, amelyeket földbirtokpolitikai célokra hasznosítani kíván. E tekintetben vevőnek a felajánlástól számított harminc napon belül nyilatkoznia kell.
 - c) A vételár az 1949. év folyamán felajánlott ingatlanok minden kataszteri koronája után 70.– F; az 1950-ben felajánlott ingatlanok minden kataszteri koronája után 65.– F; az 1951–52-ben felajánlott ingatlanok minden kataszteri koronája után pedig 60.– F. Ha pedig a felajánlott ingatlanon gazdasági épület is van, annak vételára a felajánlás évétől függetlenül az önálló gazdasági egységhez tartozó terület minden kataszteri koronája után további 5.– F. Önálló gazdasági egységnek azt a területet kell tekinteni, amelynek rendeltetészerű célját a gazdasági épület szolgálja.
 - d) Vevő a vételárát – az ingatlan tényleges átvételének évétől függetlenül – a felajánlás elfogadásának évét követő év első napjától számított húsz év alatt – kamatmentesen – oly módon fizeti meg az egyetemes konvent elnökségének, hogy az első öt évben a vételár 40%-a, a második, harmadik és negyedik öt évben a vételár 20–20–20%-a kerül negyedévi egyenlő részletekben kifizetésre. Az egyes részösszegeknek a volt tulajdonosokhoz való eljuttatásáról az egyetemes konvent elnöksége gondoskodik.
3. Vevő a felajánlott ingatlan elfogadása napján szerzi meg annak tulajdonjogát, azonban eladó a felajánlás elfogadásának évében húzza még az eladott ingatlan hasznát és viseli az év végéig ennek közterheit. Amennyiben a felajánlás elfogadásának évében az ingatlanok művelésével kapcsolatban olyan költségek jelentkeznének, amelyek haszna a következő évben mutatkozik, a vetőmag ellenértékét, illetőleg a művelési költségeket – utóbbiakat a gép- és traktorállomások árszabályai szerint – vevő az eladónak megtéríti.
4. Az ingatlanokkal együtt esetleg átadásra kerülő élő- és holt felszerelési tárgyak vételára felől a szerződő felek külön állapodnak meg.
5. Az eladó az eladott ingatlanok teher- és permentességéért teljes szavatosságot vállal. Amennyiben az ingatlanokkal kapcsolatban olyan terhek merülnek fel, amelyek az átadáskor rendezésre nem kerültek, ezeket vevő a legközelebb esedékes vételárrészletekből levonásba hozhatja.
6. Eladó feltétlenül megengedi, hogy az eladott ingatlanokra vonatkozó tulajdonjog, minden további megkérdetése nélkül vevő javára bekebeleztesse. E célból köteles az egyes ingatlanokra vonatkozólag telekkönyvi bekebelezésre alkalmas okiratot a felajánlás alkalmával benyújtani.
7. Az ingatlanok felajánlásával és átruházásával kapcsolatos vagyónátruházási és okirati illetékek a vevőt terhelik.

8. A szerződő felek per esetében a budapesti központi járásbíróság hatáskörét és illetékességét kötik ki.

Budapest, 1949. szeptember 14.

A magyarországi református egyház egyetemes konventje, mint eladó részéről:

Dr. Balogh Jenő s.k.
főgondnok, világi elnök

Bereczky Albert s.k.
püspök, lelkészi elnök

A magyar népköztársaság, mint vevő részéről:

Kossa István s.k.
pénzügyminiszter

TÁJÉKOZTATÓ AZ EGYHÁZI INGATLANTULAJDONOSOK SZÁMÁRA

A fenti megállapodás nem érinti az egyházi földingatlanok telekkönyvi tulajdonosainak az egyházalkotmányban meghatározott szabad rendelkezési jogát. Ez a keretmegállapodás azt állapítja meg, hogy amennyiben egyes egyházi ingatlantulajdonosok felajánlani kívánják ingatlanukat, akkor az ingatlan átvétele a fenti feltételek mellett történik.

A megállapodás nem teszi szükségessé, hogy az egyházi telekkönyvi ingatlantulajdonosok ingatlanaikat felajánlják, viszont lehetőséget nyújt arra, hogy azok a telekkönyvi tulajdonosok, amelyek ingatlanaikat felajánlani kívánják, ezt a vonatkozó általános szabályoknál kedvezőbb feltételek mellett tehessék meg.

A felajánlás kérdésében még nem kell határozni. Amikor a földművelésügyi minisztérium illetékes szervei egy-egy tájegység birtokpolitikai programját kidolgozzák, akkor a földművelésügyi minisztérium közli az egyetemes konventtel, hogy azon a tájegységen az egyházi birtokok átvétele milyen sorrendben történhet meg. Ezt a tervezetet a konventi elnökség annakidején megküldi az érdekelteknek és akkor minden ingatlantulajdonos egyházi önkormányzati terület az egyházi törvény szabálya szerint szabadon dönthet afelől, hogy kíván-e élni a fenti megállapodásban foglalt feltételek mellett a felajánlás lehetőségével. Azok a presbitériumok is tehát, amelyek már véleményt nyilvánítottak ebben a kérdésben, szükséges, hogy annakidején a fentiek figyelembevételével újra foglalkozzanak ezzel a kérdéssel.”³⁰

Ez az adásvételi szerződés formáját öltő megállapodás előnyösnek, sőt kedvezőnek igyekszik feltüntetni azt a lehetőséget, hogy az egyházközségek megváljanak a működésüket anyagilag biztosító földektől – a földeket akkor terhelő beszolgáltatások és fizetési kötelezettségek mellett tulajdonképpen ez valóban „előnyös” is volt, hosszú távon azonban mindenképpen káros. A mielőbbi felajánlást próbálták ösztönözni azzal, hogy a vételár megállapításánál használt szorzó a késlekedéssel csökkent. A teljes összeget húsz év alatt kívánták kifizetni – összhangban az Egyezményben az egyháznak szánt „lassú elhalás” idejével –, ám

³⁰ *A konventi és zsinati elnökségi tanács határozata az egyházi földingatlanokról.* Budapest, 1949. szeptember 14. Megjelent: *Református Egyház* 1(1949/15), 14–15.

kamatot nem fizettek. A megállapított vételárat nem a tulajdonos egyházközségek kapták meg közvetlenül, hanem a konvent elnöksége. Később abban is korlátozzák a gyülekezeteket, hogy a földvételár részleteit mire fordíthatják.

A lelkészek jelentéséből az egyházvezetés nyilván értesült arról, hogy – Szeremléhez hasonlóan – sok helyen igénybe vették a 100 kat. hold alatti földeket is, és annak kártalanítása, csereingatlan felajánlása és átadása előnytelen helyzetbe hozta a gyülekezeteket. 1950. február 2-án Vargha Tamás erre utalt, amikor I-1950. számú esperesi körlevelében a fent idézett 1949-es megállapodásra hívja fel a figyelmet, és javasolja az így érintett földek felajánlását:

„A püspök úr szóbeli utasítására felhívom a presbitériumokat, hogy ahol az egyházi földeket az 1945-ös földreform keretein túlmenően igénybe veszik, vagy vették, továbbá ahol a felajánlást maga a presbitérium látja szükségesnek, ezt az állam és az egyház közti földfelajánlási megállapodásra való hivatkozással (I. Ref. Egyház 1949. 15. sz.) a presbitérium név szerinti szavazással hozzon az ingatlant felajánló határozatot és kérje a megállapodásban feltüntetett vételárat az egyház részére. Helyi szervekkel igénybe vett földek vételáráról semmiképpen nem kell tárgyalni, hanem hivatkozni kell előttük az idézett megállapodásra.”³¹

A szeremlei presbitérium az esperes körlevele után nem sokkal, 1950. február 22-én már határozatot is hozott a számára előnytelenül, távoli helyen felajánlott bajai földek felajánlásáról,³² amelyek időközben egyébként is állami gazdasági területhez kerültek tagosítással – ahogy ez a felajánlási határozatból kiderül –, s értük csereingatlant ki sem jelöltek.³³ Elővigyázatosan nem is írták át az egyház nevére a telekkönyvben. Ilyen értelemben valóban „jól jártak” a felajánlással, a húsz év alatt részletekben kifizetendő vételárral – szemben az esetleges semmivel. Ugyanezt 1950. március 12-én az egyházközségi közgyűlésnek is meg kellett szavaznia.³⁴ Az eredetileg 57 kat. hold időközben tovább csökkent, mivel tartalmazott összesen csaknem 18 hold tanítói javadalmi földet is, melyet az 1948-as államosítás során vett birtokba az állam, így 1950-re, a felajánlás idejére a bajai határban lévő csereingatlan már csak 39 kat. hold 146 négyszögöl volt. Ezt ajánlották fel, s ennek vételárát 39.585 Ft-ban állapították meg, s azt 1951 januárjától kezdték folyósítani.³⁵ A vételár felhasználásáról később még lesz szó.

Megmaradt azonban még mindig a meghagyott 15 kat. hold lelkészi és 4 kat. hold harangozó javadalmi föld (a földreform után meghagyott 10-10 hold tanítói

³¹ Vargha Tamás *solti esperes I–1950. körlevele*, 91. sz. Kunszentmiklós, 1950. február 2. KREL A/IV. 34. c. 93/1950.

³² Uo.

³³ *Kivonat a szeremlei presbitérium 1950. február 22-i gyűlésének jegyzőkönyvéből*. KREL A/IV. 34. c. 166/1950.

³⁴ *Kivonat a szeremlei református egyházközség közgyűlésének 1950. március 12-i jegyzőkönyvéből*. KREL A/IV. 34. c. 166/1950.

³⁵ *A Bácskiskunmegyei Ingatlanforgalmi Bizottság véghatározata a szeremlei ref. egyház felajánlott ingatlanainak vételárának megállapítása tárgyában*. Kecskemét, 1950. július 7. KREL A/IV. 34. c. ad 166/1950.

föld 1948-ban az iskolák államosításakor szintén elveszett), és némi háztáji.³⁶ De nem sokáig. A szeremleiek ugyanis kiosztott földjeik 1950 tavaszán történt felajánlásával tulajdonképpen csak elébe mentek az elkerülhetetlennek. Hiszen ha a presbitériumok mégis megpróbálták ragaszkodni földjeikhez, vagy – ahogyan a szeremleiek – azok maradékához, ezt csak 1951 nyaráig tehették meg. 1951. július 17-én az Állami Egyházügyi Hivatal és az egyházi vezetők közötti bizalmas megbeszélésen³⁷ „önként vállalt feladatként” jelölték meg az egyház számára többek között a megmaradt egyházi földek felajánlását is az állam számára.³⁸ Az ezt követő, július 25-i újabb megbeszélésen az egyház részéről már konkrétumok hangzottak el:

„A konventi elnökség azonnal felszólít valamennyi presbitériumot, egyházi intézményt, testületet és hivatalt, hogy mindennemű egyházi földet azonnal, de legkésőbb szeptember elsejéig bezárólag ajánljanak fel az államnak úgy, hogy azokat a termény betakarítása után azonnal birtokba lehessen venni. Fel kell ajánlani az olyan földeket is, amelyeken a termés betakarítása csak szeptember 1-e után végezhető el. [...] Viszont nem kell felajánlani az egyházi tulajdonban lévő háztelkeket, az azokkal összefüggő, vagy nem összefüggő, de azokhoz tartozó és háztáji gazdálkodás keretébe esőnek tekinthető, legfeljebb 800 négyszögöl területű földet. A konventi elnökség tudomásul veszi és helyesnek tartja, hogy azokban az egyházközségekben, amelyeknek a presbitériuma esetleg nem ajánlaná fel az egyházközség tulajdonában lévő földeket, az ebből a tényből eredő minden jog-következmény egyetemlegesen a presbitériumokat terhelje. Viszont az állam garantálja, hogy ahol a föld-felajánlás – a háztelkek és háztáji gazdaságok területének kivételével – az ingatlan tulajdon teljes mennyiségére nézve megtörtént, ott az egyházközség, a lelkipásztor és azok a többi egyházi alkalmazottak, akik eddig egyházi javadalmi föld használati jogát élvezték, – mentesülnek azon terhek alól, amelyek az úgynevezett kulákokat terhelik. Ezeknek a kedvezményeknek a megszerzéséhez elegendő, ha a föld felajánlása szeptember hó elsejéig megtörténik a helyi tanácsoknál, amelyek a felajánlásról igazolást adnak. A felajánlott földbirtok átvételéhez szükséges eljárás e mellett folytatandó, és ennek szeptember 1. után való befejezése nem érinti azokat a kedvezményeket, amelyek az időben történt felajánlásoknál járnak. [...]

³⁶ A solti esperes körlevél útján kérdezte az egyházmegye lelkészeit: „Hány kat. hold földet hány aranykorona kat. t. jövedelemmel ajánlottak fel és mennyi maradt vissza?” Balogh László válasza: „Az egyházközség 39 k. h. és 146 □öl földet ajánlott fel megvételre az államnak. [...] Maradt még Szeremle határában egyháznak: 1500 □öl, harangozónak 4 k. h. és a lelkipásztornak 15 k.h.” *Vargha Tamás solti esperes XI–1950. körlevele*, 406. sz. *Kunszentmiklós, 1950. június 19.* KREL A/IV. 34. c. 287/1950. *Balogh László válasza*, dátum nélkül, ugyanezen iktatószám alatt.

³⁷ A megbeszélésen jelen voltak: az ÁEH részéről Kossa István elnök, Horváth János elnökhelyettes és Veres Pál előadó, egyházi részről Péter János tiszántúli püspök és dr. Finta István konventi főtanácsos.

³⁸ LADÁNYI Sándor: A magyarországi protestantizmus a Rákosi-diktatúra, valamint az 1956-os forradalom és szabadságharc idején, in: Uő. (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház 1956 tükrében*, Budapest, Mundus, 2006, 180–184, 182. További feladatok: gyülekezetek összevonása, a négy teológiai akadémia közül kettő megszüntetése, diakonissza szervezetek megszüntetése, egyházkerületek összevonása.

a konventi elnökség köszönettel tudomásul vette, hogy az így időben felajánlott földeket az egyház és az állam között a föld felajánlásra és föld átvételre kötött egyezmény erre vonatkozó rendelkezésétől eltérően mindenütt átveszik.”³⁹

Egyértelműen utalnak arra, hogy a beszolgáltatási és egyéb fizetési kötelezettségek alól nem mentesülhetnek, fel nem ajánlás esetén az egyházvezetés a presbitériumokra hárítja a felelősséget. Az 1951. július 30-án kiadott, 863/1951–I. számú konventi körlevél szinte szó szerint ugyanezt tartalmazza, az „úgynevezett kulákokra” való utalás nélkül, a felajánlásra vonatkozóan részletesebb utasításokkal.⁴⁰

Az 1949-es megállapodáshoz képest lényeges különbség, hogy 1949-ben még 1952. december 31. volt a határidő, ami most 1951. szeptember 1-re módosult, azaz mindössze az augusztus hónap állt rendelkezésre. Az arra történő utalás, hogy a földek fel nem ajánlása esetén minden anyagi felelősség a presbitereket terheli, a leplezetlen fenyegetésen túl nyílt beismerése annak, hogy földet birtokolni, azon gazdálkodni próbálni biztos veszteséget jelent. A legfontosabb különbség azonban az, hogy itt már szó sincs önkéntességről: „az egyházi földingatlanok tárgyában létrejött Megállapodás szerint az összes egyházi földingatlant haladéktalanul, de legkésőbb 1951. szeptember hó 1-ig ajánlják föl az államnak”.

Ennek megfelelően az esperes újabb levéllel jelentkezett 1951 augusztusában: „Az Egyetemes Konvent 863/1951–1. számú körlevele szerint minden presbitérium terjessze a föld felajánlási kérését presbitériuma elé és ha valahol a presbitérium nemleges határozatot hozna, azt azonnal jelentse nekem.”⁴¹ A szabad elhatározás nyilvánvaló megcsúfolása a kötelező presbitériumi határozat az önkéntes felajánlásról.

A szeremleiek tehát kénytelenek voltak újabb presbitéri⁴² és egyházközségi közgyűlési határozatot⁴³ hozni a még megmaradt földjeik felajánlásáról. Mindennel együtt 1 kat. hold 728 négyszögöl rétet és 17 kat. hold 787 négyszögöl szántót, összesen 18 kat. hold 1515 négyszögöl területet ajánlottak fel ekkor, amelyért „a Bácskiskunmegyei Tanács V.B. Mezőgazdasági Osztálya 8131/I. B./1–127/1951. számú és 1951. szept. 28-án kelt véghatározatában [...] 18 429. F vételárat állapított meg.”⁴⁴ Összesen tehát a már korábban felajánlott 39 kat. hol 146 négyszögöl föld után megállapított 39 585 Ft-tal együtt 58 014 Ft lett *volna* a teljes vételár.

Az 1949. szeptember 14-i megállapodás formailag tulajdonképpen egy szabályos adásvételi szerződés. A törvényes keret a későbbi kárptólást tette gyakorlatilag lehe-

³⁹ LADÁNYI Sándor: Az evangélikázció, missziói munka megindulásának kérdése, problémája, vitája, in: Uő. (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház 1956 tükrében*, Budapest, Mundus, 2006, 185–202, 194–195.

⁴⁰ *Az 863/1951–I. számú konventi körlevél*. Megjelent: *Református Egyház* 3(1951/14–15), 37–38.

⁴¹ *Vargha Tamás solti esperes IX–1951. körlevele*, 311. sz. Kunszentmiklós, 1951. augusztus 4. KREL A/IV. 34. c. 162/1951.

⁴² *Kivonat a szeremlei presbitérium 1951. augusztus 12-i gyűlésének jegyzőkönyvéből*. KREL A/IV. 34. c. 160/1951.

⁴³ *Kivonat a szeremlei református egyházközség közgyűlésének 1951. augusztus 12-i jegyzőkönyvéből*. KREL A/IV. 34. c. 160/1951.

⁴⁴ *Balogh László levele Pap Géza bácskiskunvágyi esperesnek*. Szeremle, 1954. február 4. KREL A/IV. 34. c. 15/1954.

telenné – tudvalévő, hogy földet nem lehetett visszaigényelni. Kérdés persze, hogy mennyiben volt jogszerű az az állítás, hogy a konvent elnöksége egy ilyen kérdésben a Magyarországi Református Egyház összes egyházközségének, egyházmegyéjének, egyházkerületének és minden egyéb intézményének megbízottjaként döntést hozhat. Erre a dilemmára utalhat a megállapodáshoz fűzött tájékoztató első mondata: „A fenti megállapodás nem érinti az egyházi földingatlanok telekkönyvi tulajdonosainak az egyházalkotmányban meghatározott szabad rendelkezési jogát. Ez a ketremegállapodás azt állapítja meg, hogy amennyiben egyes egyházi ingatlantulajdonosok felajánlani kívánják ingatlanukat, akkor az ingatlan átvétele a fenti feltételek mellett történik.” Ha ez igaz lett volna, akkor ez a megállapodás csupán egy adásvételi szerződés-mintát jelentett volna, vagy egyszerűen tájékoztatást a lehetőségekről.

Valószínűleg a presbitériumok közül is sokan gondolhatták így, ezért is vált szükségessé az 1951 nyarán kötött újabb megállapodás, amelyik tulajdonképpen főként éppen ebben hozott újat: immár kötelező a felajánlás. Továbbá új a dátum is, az 1949-ben megszabott 1952. december 31-i dátum 1951. szeptember 1-re módosult – mindez egy 1951. július 30-án aláírt megállapodásban, azaz egy hónapot adtak a döntésre. Ha valahol mégsem így döntenének, minden anyagi felelősség a presbitériumokat terheli. Az anyagi következmények pedig eléggé ismertek voltak a beszolgáltatás és mezőgazdasági fejlesztési járulék és egyebek terén.

Mindezekkel szemben végül a vételár-kifizetések alkalmával egy harmadik dátumot vettek figyelembe: 1951. augusztus 1-jét. „Az egyházközség 1951. augusztus 1. előtt felajánlott földingatlanai után fizetendő vételár [...] részletének kiutalása a pénzügyminisztérium részéről megtörtént” – ezzel kezdődik minden évben a konvent értesítője a vételárrészlet megérkezéséről. S valóban, csak az ez időpont előtt felajánlott földekért fizettek. Legalábbis Szeremle esete ezt mutatja: először 1950 tavaszán ajánlották fel földjeik nagyobbik részét, ez után 39 585 Ft vételárat állapítottak meg, majd 1951. augusztus 12-én ajánlották fel a még megmaradt földeket, s bár ezek vételárát is megállapították, csak a 39 585 Ft-ot fizették ki, s ebből az összegből még a konvent is levont 15% közalapi járulékot.

Az összeg felhasználásában sem kaptak szabad kezét a gyülekezetek. Egyrészt engedélyt kellett kérni a konventtől, csak akkor kaphatták meg az összeget, másrészt a felhasználhatóság körét is megsabták:

„A 38/1951. sz. konventi határozat értelmében az egyházközség presbitériumának a földvételár felhasználásáról határozatot kell hoznia, és azt egyházmegyei és egyházkerületi jóváhagyás után a konventre fel kell terjesztenie. Ebben a határozatban részletezni kell, hogy az egyházközség a kiutalandó földvételárrészletből összegszerűleg pontosan mennyit mire (pl. ennyi és ennyi Ft-ot a templom fedélszerkezetének megjavítására, vagy a lefolyócsatorna kicserélésére, ennyi és ennyi Ft-ot a közegyházi tartozások rendezésére, esetleg a javadalmas kártalanítására) kíván fordítani.”⁴⁵

⁴⁵ Dr. Harsányi György konventi közgazdasági és jogi osztályvezető levele Balogh László szeremlei lelképásztornak, Budapest, 1955. március 4. KREL A/IV. 34. c. 34/1955.

Amikor azonban 1957-ben a gyülekezet úgy döntött, hogy közalapi és szociális járulékot szeretne az összegből törleszteni – amelyek kétségtelenül közegyházi tartozások –, az alábbi választ kapták:

„A földvételár-részlet felhasználására vonatkozó presbiteri határozat jegyzőkönyvi kivonatát csatoltan visszaszámaztam. Az idevonatkozó egyházfőhátsági rendelkezés ugyanis úgy szól, hogy a földvételár a gyülekezetek csak úgynevezett »hasznos« beruházásokra investálhatják. Ebből az összegből tehát nem lehet sem közalapi járulékot, sem szociális járulékot törleszteni.”⁴⁶

Majd új határozat meghozatalára utasította a gyülekezetet. Pedig 1957. július 31-i dátummal ismét szó szerint az előbb idézett tájékoztatást kapták a felhasználásra vonatkozóan. A későbbiekben kialakult az a gyakorlat, hogy az esedékes részleteket ingatlan-felújításokra, épületrenoválásokra, építkezésekre fordították.

Mindezekkel a folyamatokkal párhuzamosan 1948-ban megkezdődött a fellépés a kulákká nyilvánított birtokos parasztság ellen – azon társadalmi réteg ellen, amelyik a református egyház tagságának nagy részét alkotta, s akiknek anyagi ellehetetlenítése az egyház gazdasági helyzetét is tovább rontotta, mivel egyre kevésbé tudtak így annak fenntartásában részt venni.⁴⁷ 1951 elején pedig megindult a téveszek szervezésére irányuló kampány.

Az államosítás során több mint 6 500 felekezeti iskola került állami kézbe.⁴⁸ Ezzel kapcsolatban azonban nem az anyagi veszteség volt a legnagyobb probléma, hanem az ifjúság nevelésében való részvétel lehetőségének elvesztése. Az egyházak kiszorítása az iskolákból tovább folytatódott a hittanoktatás fakultatív-vá tételével, aminek keresztülvitelére már 1947 tavaszán megindították az első kampányt, ez azonban az országos méretű ellenállás miatt akkor még kudarcba fulladt.⁴⁹ Végül 1949. szeptember 5-én, az Elnöki Tanács 1949. évi 5. sz. törvényerejű rendeletével vezették be, megszegve ezzel az 1948 őszén megkötött Egyezmény kötelező hitoktatásra vonatkozó kitételét.⁵⁰ Az immár nem kötelező hitoktatáson való részvételt pedig a továbbiakban minden lehetséges eszközzel igyekeztek akadályozni.⁵¹

⁴⁶ Pap Géza *bács-kiskunsági esperes levele Balogh Lajos szegemlei lelképásztorhoz*; Kecskemét, 1957. augusztus 15. KREL A/IV. 34. c. 1955 iktatószám nélkül.

⁴⁷ RIGÓ Róbert: Lelkészek a mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában, in: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány – Identitás – Történelem 2019*, Budapest, KRE HTK, 2020, 165–198, 165–166.

⁴⁸ SALAMON Konrád: *Magyar történelem 1914–1990.*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998, 199.

⁴⁹ Fodorné Nagy: *Történelmi lecke*, 165–172.

⁵⁰ LADÁNYI Sándor: A református egyház megtörése és behódoltatása Magyarországon 1944/1945–1950/1952., in: Uő. (szerk.): *A magyarországi református egyház 1956 tükrében*, Budapest, Mundus, 2006, 158–170, 162.

⁵¹ „Ami később megvalósult, azt nemigen minősíthetjük fakultatív hitoktatásnak, mivel az iskolai hitoktatást – főleg a városokban – gyakorlatilag megszüntették, de a templomi hitoktatást is igyekeztek akadályozni. Ez igazolta az akkor még csak feltételezett valódi célt: az egyház meg-

A szeremlei egyházközségnek az államosítás idején két iskolája volt, két tanítóval. Bár 1872-ben megszerveztek egy harmadik tanítói állást is, ennek betöltése azonban 1896 óta szünetelt.⁵² Az iskolaépületek és a tanítói lakások, valamint a tanítóknak a földosztás után megmaradt javadalmi földje kártalanítás nélkül az államé lett. Holott az iskolák felépítése, fenntartása az elmúlt évszázadok során komoly áldozatokat követelt a gyülekezetektől.

Gazdaságilag tovább nehezítette az egyházközségek helyzetét, hogy 1948-tól a Pénzügyminisztérium már nem engedélyezte az egyházi adók együttes adókezelésbe való bevonását, azaz az állam által való beszedését.⁵³ Ez a gyakorlatban már 1947-ben elkezdődött.⁵⁴ Az egyházi adófizetés önkéntessé tétele egyébként is megfogalmazódott már mint reformtörekvés, a hitvalló egyháztagság felé történő elmozdulás egyik lépéseként. Nem mindegy azonban, hogy ez fokozatosan és önkéntesen megy végbe, vagy egy anyagilag egyébként is rendkívül nehéz helyzetben kényszeríti ki az állam. „A társadalmi változások máshol is az önkéntes egyházfenntartás irányába mutatnak, de nem hatalmi szempontokból, hanem emberi jogi megfontolásokra tekintettel, melyek hazánkban fel sem vetődtek. Ezekben az országokban törvényes keretek között történt az állam és az egyház elválásztása, míg nálunk ez legfeljebb csak propagandisztikus szólam volt.”⁵⁵

A református egyház négy püspöke, Révész Imre, Ravasz László, Győry Elemér, Enyedy Andor 1947. január 7-én kelt körlevelében szintén az önfenntartó egyház modellje mellett tett hitet, számolva azonban a változáshoz szükséges átmeneti idővel, és elvárva az államtól – többek között – a vagyon korrekt elszámolását különválás esetén.

„[...] Fel kell tárnunk a gyülekezetek előtt, hogy csak a megtérő és hitvalló egyénekből álló egyház lehet önálló egyház is és megfordítva: az egyház önálló volt a egyik legbiztosabb jele annak, hogy megtérő hitvallókból áll. Meg kell nyíltan mondanunk, hogy az egyház és az állam viszonyának jelenlegi formája változni fog, legfőképpen arról lehet szó, hogy nem kiróbbanásszerűen, hanem bizonyos, aligha hosszú átmenettel fog megváltozni. Az egyház vezetősége maga ezt a változást nem kezdeményezi, de nem is fél tőle, sőt elvi szempontból föltöbb kívánatosnak is tart egy olyan változást, amely az egyházat

fosztása egy fontos pozíciótól és az ifjúság nevelésének elsőbbségétől.” BALOGH Margit: Fakultatív hitoktatás és a konkordátum-fiasco. Hitoktatási küzdelem és körülményei, 1946–1947., *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 24(2012/3–4), 109–119, 114. http://real.mtak.hu/8148/1/Balogh%20M_Fakultat%C3%ADv%20hitoktat%C3%A1s%20%C3%A9s%20a%20konkord%C3%A1tum-fiasco%C3%B3.pdf (Letöltés: 2022. október 11.)

⁵² 1937-ben került Szeremlére Sárosi József, 1949-ig ő az első tanító. 1923 óta töltötte be a másodtanítói tisztelet Magdika Mihály, 1957-ig. Az első tanító a fiúkat oktatta, a másodtanító a lányokat, 1872 és 1896 között volt betöltve a harmadik tanítói állás a legkisebbek oktatására. Balogh: *A szeremlei református iskola története*, 8.

⁵³ *A bajai pénzügyigazgatósági kirendeltség II–1948. számú körrendelete az egyházközségek által be nem szedett egyházi adók tárgyában*. Baja, 1948. március 10. KREL A/IV. 34. c. 97/1948.

⁵⁴ Fodorné Nagy: *Történelmi lecke*, 156–157.

⁵⁵ Uo., 157.

és az államot nem állítja ellenségként szembe, de megszünteti azt az állapotot, hogy az egyház a maga fenntartásában teljesen az állam kényére és kegyére legyen utalva. Az egyház vezetősége olyan magyar államot kíván, amelynek legfőbb törvénye a Tízparancsolat és annak krisztusi summája legyen s e cél elérésére minden szellemi és erkölcsi támogatást megad továbbra is az államnak, viszont ennek fejében az államtól nem kíván egyebet, mint szabadságot, megbecsültetést, a kettejük közt fennforgó anyagi kérdések becsületes és végleges rendezését, lehetőleg olyan fundált vagyronban, mely a kisajátított földvagyono-kért igazságos kárpótlást ad s ezenkívül a szent szolgálatot biztosítja. Azután pedig hitvalló tagjainak áldozatából óhajtja fenntartani magát.”⁵⁶

Mindezen gondokat tetézte, hogy Szeremle község 1947. augusztus 1-től nem kívánta tovább fizetni a református egyháznak az ún. deputátumválságot. Ez a bizonyos *deputátum* (terményben fizetendő járandóság) eredetileg kölcsönösségi alapon kötött: az egyház adott a községi jegyzőnek meghatározott mennyiségű búzát és zabot, a község pedig a lelkésznek és a tanítónak szénát és tűzifát. Ezt a gyakorlatot azonban a község már 1860-ban megkísérelte felmondani. Az egyházközség akkor is fellebbezett, az ügy Szász Károlyhoz, akkor kunszentmiklósi lelkész, solti espereshez, a későbbi püspökhöz került, aki határozottan a megállapodás fenntartása mellett foglalt állást: „...én a fentírt változtatásra nézve az esperesi engedélyt megtagadom, és az egyháznak megtiltom, hogy abba bele egyezzen. Sőt az eddigi gyakorlatot továbbra is, jövőre is fenntartani kívánom és rendelem.”⁵⁷ A gyakorlat fent is maradt. 1862-ben perre került sor, mert a községi jegyző 7 mérő búzával és 14 ¹¹/₁₂ mérő zabbal többet vett föl a magtárból, mint ami járt volna.⁵⁸

A község ezután újra és újra igyekezett e kötelezettségétől megszabadulni. Tóth Bálint 1948-ban az alispánhoz írt fellebbezésben ezt írta:

„Évszázados szerzett jogot és gyakorlatot – szerény véleményünk szerint –, melyeket a fent említett sikertelen kísérletekkel szemben a vármegyei hatóság, sőt maga a VKM is szankcionált: nem lehet egy egyszerű képviselőtestületi határozattal nullifikálni. [...] Ilyen értelmű döntést kaptunk már 1929-ben, és 1937-ben, mely egy 1850-ben kelt VKM rendelet értelmében világosan és határozottan kötelezte a polgári községet a kérdéses deputátumok kiszolgáltatására...”⁵⁹

⁵⁶ *Körlevél a magyarországi református egyház valamennyi igehirdetőjéhez a gyülekezeti igehirdetés irányelveiről.* Budapest, 1947. január 7., 3. KREL A/IV. 34. c. 66/1947.

⁵⁷ *Szász Károly solti főesperes levele a szeremlei egyház előjáróiboz.* Kunszentmiklós, 1960. november 22. KREL A/IV. 34. c. 94/1860.

⁵⁸ *A szolgabíró levele a szeremlei egyháztanácshoz.* Hajós, 1862. november 25. KREL A/IV. 34. c. 8/1862.

⁵⁹ *A szeremlei egyházközség fellebbezése a deputátumválság megtagadása ügyében.* Szeremle, 1947. június 9. KREL A/IV. 34. c. 150/1947.

A szeremlei képviselőtestület határozata ellen tehát az egyházközség fellebbezett, s Bács-Bodrog vármegye közgyűlése 1948. január 14-én tartott rendes ülésén a fellebbezés nyomán a község határozatát hatályon kívül helyezte, s további fizetésre kötelezte őket.⁶⁰

Mind a világi, mind a felettes egyházi hatóságok tehát alkalomról alkalomra jogosnak ítélték az egyházközség kérését a deputátum fenntartására. Amikor azonban 1949 decemberében új lelkipásztor érkezett Balogh László személyében Szeremlére, a deputátum ügye már veszni látszott. Amikor esperese a helyi javadalomról tájékoztatást kért, többek között ezt írta: „Tóth Bálint testvérünk azonban még másfél öl fát is emleget, ami a községtől deputátumként járt volna. Legyen szíves Esperes Úr megírni, hogy a deputátummal kapcsolatban mi a helyzet, adja-e azokat még a község, vagy másféleképpen kell azok helyett ezeket a járandóságokat fedezni?”⁶¹ A válasz már jól tükrözi a változó viszonyokat: „Szegény kunszentmiklósi esperes hogy tudja azt, amit a szeremlei pap nem tud, hogy Szeremle község adja-e a lelkipásztornak a fajárandóságot vagy nem. Az ilyen kérdéseket helyileg kell megoldani, ahogy lehet.”⁶² Az új politikai helyzetben már aligha volt elképzelhető, hogy az állam az egyház mellé álljon egy ilyen kérdésben. Balogh László 1950. január 13-i levelében már ezt a tényt közli: „a község sem adja a fát, a szénát stb.”⁶³

LELKIPÁSZTORI MUNKA – EGY SZOCIALISTA TÁRSADALOMBAN

Balogh László azok közé a nehéz sorsból tanulással kiemelkedő lelkészek, fiatal értelmiségiek közé sorolható, akik társadalmi helyzetükből adódóan is rokon-szenveztek a baloldali eszméssel, s valószínűleg hittek a rendszer őszinteségében. Hogy ebben meddig lehetett meghasonlás nélkül elmenni, ez a korszak átélőinek (és kutatóknak is) talán egyik legnagyobb kérdése. Mindenesetre jól jellemzik a kor ellentmondásosságát azok a levelek, amelyeket a fiatal szeremlei lelkész írt a helyi rendőrséggel történt összeütközése során, s amelyben egyházi szolgálatát minden további nélkül összeegyeztethetőnek tekintette a szocializmust építő társadalmi renddel, hitet tett ez utóbbi melletti elkötelezettségéről ugyanúgy, ahogy lelkészi elhivatottságáról is, és értetlenül, sőt felháborodva fogadta az állam hivatalosainak ellenséges megnyilvánulását.

Kihallgatásának másnapján már jelentette is az esetet egyházmegyéje esperesének, Vargha Tamásnak:

⁶⁰ *Kivonat Bács-Bodrog vármegye th. közgyűlésének 1948. január 14-én tartott rendes ülésének jegyzőkönyvéből.* KREL A/IV. 34. c. 150/1947.

⁶¹ *Balogh László levele Vargha Tamás solti espereshez.* Szeremle, 1950. január 6. KREL A/IV. 34. c. 13/1950.

⁶² *Vargha Tamás esperes válasza Balogh Lászlónak.* Kunszentmiklós, 1950. január 9. KREL A/IV. 34. c. 27/1950.

⁶³ *Balogh László levele Vargha Tamás solti espereshez.* Szeremle, 1950. január 13. KREL A/IV. 34. c. 29/1950.

„Tisztelettel jelentem, hogy f. évi február hó 3-án a bajaszentistváni rendőrség járőre: egy rendőrtörzsörsmester és járőrtársa behívatott a szeremlei község házára, s előadták, hogy a község vezetősége azt a panaszt nyújtotta be, hogy én a késő esti órákban, s éjeleken kulákokhoz járok és ott összejöveteleket tartok, valamint a »litániákkal« akadályozom, hogy a népi szervezetek gyűlésein megjelenjenek az emberek. Erre elmondtam, hogy igaz, hogy tartok házi istentiszteleteket, minden hétfőn hat órai kezdettel, de történetesen még ez egyetlen kuláknál sem volt. Az is igaz, hogy családokat látogatok, amit házi agitációnak nyilvánítottak, de elkezdtem az 1-es házáznál, és mindig egy presbiter kíséretében folytattam, ahogy soron következtek a hívek. Azután pedig megmondtam azt is, hogy ha valaki szolt volna nekem, készséggel csináltam volna úgy munkabebosztásomat, hogy ne ütközzék a népi szervezetek összejöveteleivel. Ezt megtettem volna rendőrség nélkül is. Kifejeztem azt is, hogy ne gondolják azt, hogy az istentiszteletek vagy a bibliaórák miatt nem látogatják a népi szervezetek összejöveteleit. Kértem őket arra, hogy tekintsék az állammal való egyezményünket, s ne tartsanak attól, hogy én ez alkalmakat, ahol kizárólag Igét hirdetek, arra használom fel, hogy a demokrácia ellen politizáljak.”⁶⁴

Meggyőződése, hogy csak félreértés lehet a háttérben, vagy rosszindulat, az ellenséges viszonyulást nem érezte indokoltnak. A határvonalat nem a szocializmust építő, az egyházzal szemben nyíltan ellenséges állam és az egyház között látta húzódní, hanem az „elnyomók és elnyomottak” között. „A Református Egyház Egyezménye szerint a demokrácia őrei között áll, s az örök ne egymással legyenek elfoglalva, hanem a közös ellenséggel”⁶⁵ – írja egyik, alább teljes terjedelmében közölt levelében.

Együttműködési készsége egyáltalán nem a megalkuvás irányába mutatott, sokkal inkább elvi meggyőződésére utalt. „Házi istentiszteletet még egyetlen kuláknál sem tartottam, bár egyházunk törvényei szerint azokhoz is kell mennem, mint ahogy a tanító az iskolában a kulák gyermekeit is tanítja”⁶⁶ – írta ugyanott, bár nyilván tisztában volt vele, hogy ez nem „jó pont” az állam szemében, amely a kulákságot egyértelműen ellenségként azonosította. A szocializmus melletti elvi elköteleződésének még egyértelműbben hangot adott, s mintegy számon kérte a kölcsönösség hiányát, amikor azt írta: „...hogy mégis rendőrség elé kerültem, annak az a magyarázata, hogy nem adták meg munkámhoz azt a bizalmat, amit Sztalin generalisszimusz hetvenedik születésnapján küldött köszöntésemben kértem a Párttól.”⁶⁷

Hogy felháborodása mögött – a természetes és érthető ijedtség mellett – főként a megdöbbenés áll, igazolja a történeti hűség kedvéért tett megjegyzése február 4-i, espereséhez írott levelében arról, hogy egyáltalán nem bántak vele fe-

⁶⁴ Dr. Balogh László levele Vargha Tamás espereshez. Szeremle, 1950. február 4., KREL A/IV. 34. c. 84/1950.

⁶⁵ Dr. Balogh László levele. Szeremle, 1950. február 6. KREL A/IV. 34. c. 84/1950.

⁶⁶ Dr. Balogh László levele. Szeremle, 1950. február 6. KREL A/IV. 34. c. 84/1950.

⁶⁷ Dr. Balogh László levele. Szeremle, 1950. február 6. KREL A/IV. 34. c. 84/1950.

nyezetően: „Nem hallgathatom el, hogy végig tisztességes hangon, elég kedvesen beszélgettek velem, csak azért jelentem meg egyházi hatóságaimnak ezt a dolgot, hogy tudomásul szolgáljon, s esetleges tanácsokat kaphassak a mihez tartás végett, meg lehet egy olyan háló is ez, amely továbbszövődik, s jó, ha elejétől fogva ismeretes.”⁶⁸ Ugyanekkor, február 4-én egy kísérőlevelet is írt az esperesnek, melyben kérte, hogy jelentését Bereczky Alberthez is juttassa el.

Később az egész korszak egyik jellemző túlélési taktikája lesz, hogy az állam és az egyház között 1948. október 7-én megkötött egyezményre hivatkoznak, remélve, hogy legalább a megengedett lehetőségek keretei között szabadon végezhetik munkájukat. Ez az érvelés már Balogh László fent idézett levelében is megjelenik. Néhány nappal kihallgatása után, február 6-án újra tollat ragadott, s immár kissé átgondolva a vele történeteket, újra reflektált az eseményre, s ekkor már kifejezetten az egyezményre helyezte a hangsúlyt. A lelkeszi képesítés mellett jogászi végzettséggel is rendelkező Balogh László levelét érdemes hosszabban idézni (a kiemelések az eredetivel megegyezően):

„A rendőrség által foganatosított és f. év február hó 3-án történt kihallgatásom és figyelmeztetésem után a békés együttműködés kedvéért legyen szabad még egynéhány dolgot így írásban is leszögezmem:

Először is legyen szabad hivatkoznom az Állam és a Magyar Református Egyház viszonyának okmányai közül az EGYEZMÉNYRE. Kelt Budapesten, 1948. évi október 7-én. Megjelent a Magyar Közlöny Hivatalos lapjának 1948. október 9-i 227. számában. Ennek 3. pontja szerint:

»A magyar köztársaság kormánya a fennálló jogszabályoknak megfelelően az egyházi élet szabad működési körébe tartozónak tekinti az istentiszteletek tartását templomban, más erre alkalmas középületben, családi otthonokban és szabad téren; bibliaórák tartását templomban, családi otthonokban, gyülekezeti házakban; az egyházi lapokban és önálló sajtótermékekben folytatott missziót, a bibliaterjesztést és iratterjesztést; gyülekezeti és országos konferenciák, evangelizáló összejövetelek tartását, szeretetmunka végzését.«

Beiktatásomtól kezdve Szeremlén is, mint előző szolgálati helyemen, ennek az EGYEZMÉNY-nek a szellemében működtem, s hirdettem az Isten Igéjét templomban, családi otthonokban, s bibliaórák alkalmával gyülekezeti házukban.

Az EGYEZMÉNY értelmében mind az istentiszteletek, mind a házi istentiszteletek, mind a bibliaórák, s családlátogatás egyházi életünk szabad működési körébe tartoznak, tehát semmiféle törvényellenes dolgot nem cselekedtem, amiért rendőri beavatkozás kellett volna annak az egyháznak a lelkipásztora ellen, amely az Állammal elsőnek egyezett meg, s földjeit az államnak elsőnek ajánlotta fel az 1949. évi szeptember hó 14-én kötött MEGÁLLAPODÁS szerint.

Házi istentiszteletet még egyetlen kuláknál sem tartottam, bár egyházunk törvényei szerint azokhoz is kell mennem, mint ahogy a tanító az iskolában a kulák gyermeket is tanítja. [...]

⁶⁸ Dr. Balogh László levele Vargha Tamás espereshez. Szeremle, 1950. február 4., KREL A/IV. 34. c. 84/1950.

Készséggel bocsátom rendelkezésükre a névsort, hogy hol tartottam eddig házi istentiszteletet, s meggyőződhetnek, hogy hazug beállítás volt az, hogy én „késő éjszakai órákban kulákoknál tartok összejevetelt”. Este hat órakor kezdtem, s legfeljebb 8-ra, fél kilencre véget ért. De hogy ott nem demokrácia-ellenes beszédről volt szó, arról is meg lehet győződni.

A családlátogatást elkezdtem a presbiterek után az 1-es házszámnál és sorban kerestem meg a református híveket, ahogyan következtek. [...] 13 betegnél végeztem eddig beteglátogatást. [...] Nem csak emberi, de elsősorban lelkipásztori kötelességeimnek tettem eleget. További 12 beteg testvérem várja látogatásomat. Csak lelkipásztori kötelességemet teljesítettem, amiért fizetnek, amit elvárnak tőlem felsőbb hatóságaim, s híveim egyaránt, hogy mégis rendőrség elé kerültem, annak az a magyarázata, hogy nem adták meg munkámhoz azt a bizalmat, amit Sztalin generalisszimusz hetvenedik születésnapján küldött köszöntésemben kértem a Párttól. Engem itt a lelkészválasztásból kifolyólag másfél évig gyaláztak, szórták ellenem a különböző rágalmatokat a múlt képviselőválasztásaihoz hasonló eszközökkel oly egyének – kívánatra nevüket is megmondom –, akik most annak örülnének, ha a hivatalosokat felhasználhatnák ellenem. Am meg vagyok győződve róla, hogy Önök tudják azt, hogy magának a Pártnak [az] irányvonalával kerülnének szembe, ha rendszeres lenne rendőrségi meghurcoltatásom. A Református Egyház EGYEZMÉNY-e szerint a demokrácia őrei között áll, s az örök ne egymással legyenek elfoglalva, hanem a közös ellenséggel. Én egy fél betűt sem szóltam soha rendszerünk ellen, sőt Isten Igéjének világos parancsa értelmében könyörgéseket tartok azért a felsőbbiségért, amelyet én az Isten kezéből veszek el.

Bibliaóráink, istentiszteleteink, házi áhítataink időpontját készséggel egyeztettem volna össze Népi Szerveink összejeveteleink időpontjaival – rendőrség közbejötté nélkül is –, ha szólnak. [...] Ezen munkák egyházi felsőbbiségtől előírt munkaágak, amiket végezni lelkipásztori kötelesség, amire én esküt tettem. A többire nézve egyházi felettes hatóságaimtól, Bereczky Albert püspök Úrtól eligazítást kértem, mert alkotmányra tett eskümhöz mértén nem szeretnék olyan színben járni a Helyi Vezetőség előtt, mint aki gyanús. Egyházunknak minden kérdésben megvan a maga álláspontja, amit kormánytényezők előtt írásban is lefektetett, s én nekem egyházi kötelességem azokhoz alkalmazkodnom. Ha nem Igét, hanem demokráciaellenes propagandát hirdetnék, elsősorban egyházi hatóságaimmal kerülnék szembe. [...]

Adjanak módot arra, hogy szóban is akár lakásomon, akár helyiségükben megismerkedjünk egymással és a félreértéseket kiküszöbölhessük, mert ezek nem szolgálják a falu békeességét.

Szeremle, 1950. február 6-án.

Vagyok köszöntésünkkel: »Áldás-békesség!«⁶⁹

⁶⁹ Dr. Balogh László jelentése feletteseinek. Szeremle, 1950. február 6. Kiemelések az eredetivel megegyezően. KREL A/IV. 34. c. 84/1950.

Vargha Tamás egészen gyorsan, február 9-én már válaszolt is a részben kétségbeesett, részben nagyon is öntudatos, sértett hangú levélre. Mind tartalma, mind hangvétele az idősebb, higgadtabb szolgatárs⁷⁰ lecsendesítő szavát közvetíti:

„Kedves Laci!

Jelentéssel kapcsolatban csak az Úr Jézusnak Máté 10:16-ban foglalt intésére tudlak emlékeztetni. Hogy minden egyes adott esetben mit cselekedjél, arra meg fogod kapni felülről a világosságot, ha kéred. Ha olyant, mint híveidnek házról házra való végiglátogatását kifogásolnak hatósági részről, úgy gondolom, hogy nem kell mindenáron erőltetni. De ezt csak tanácsképpen és nem parancsképpen mondom. Ahogy az Úr megmutatja. Arra vigyázz továbbra is, hogy a gyülekezet tagjainak ne csak bizonyos rétegeivel érintkezzél, hanem valamennyivel, különösképpen a szenvedőkkel.

Isten áldását kérve szolgálatodra, vagyok szeretettel
Tamás bácsi

A püspökhöz címzett jelentésedet felterjesztettem.⁷¹

Bereczky Albert válasza is hamarosan megérkezett, s nem meglepő módon jóval „vonalasabb” álláspontot képviselt. Az azonban némiképp váratlan, hogy még ezt az állammal való együttműködésben elkötelezett lelkészt is azzal „vádolta”, hogy bizonyára nem elég jó a kapcsolata a helyi állami vezetőkkel.⁷²

„Kedves Barátom!

Az egyházmegye esperese felterjesztette hozzám jelentésedet arról, hogy istentiszteletek tartása ellen kifogások merültek fel és az egyik rendőrőrs komoly figyelmeztetésben is részesített.

Az esperes úr tájékoztatott arról, hogy az ügyben szükséges óvatosságra és békességre figyelmeztetett. A magam részéről ehhez az a megjegyezni valóm van, hogy az ilyen kifogások és észrevételek olyan lelkipásztorok ellen merültek és merülnek fel, akik valamilyen oknál fogva a helyi közigazgatási és politikai tényezőkkel nem tudtak kialakítani harmonikus viszonyt. Az előfordult eseted bizonyítása annak, hogy ez a viszony közted és a hivatkozott szervek között sok kívánnivalót hagy hátra. Mivel az evangélium ügyéről van szó, minden áldozatot meg kell hoznod arra, hogy ez a jóviszony kialakuljon és az ellenséged sem hozhasson gyanúba és költhessen olyan vádat ellened, hogy az evangélium

⁷⁰ A solti egyházmegye az 1952-es megyerendezés során megszűnt, ezzel Vargha Tamás esperesi megbízása is véget ért. Továbbra is Kunszentmiklóson szolgált lelkipásporként. 1950-ben hatvanéves volt.

⁷¹ *Vargha Tamás esperes levele Balogh Lászlóhoz*, Kunszentmiklós, 1950. február 9. KREL A/IV. 34. c. 110/1950.

⁷² Bereczky válaszána értékelésekor érdemes figyelembe venni, hogy a szigorú fellépés mögött ott lehetett az államhatalommal való további lehetséges ütközések elkerülésére való törekvés is, lásd: LÁNYI GÁBOR: *Méltatlanul. Háttérbe szorított dunamelléki református lelkészek az 1950-es években*, Budapest, KRE Egyház és Társadalom Kutatóintézet Reformáció Öröksége Műhely – KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020, 97.

ügyének szolgálata politikai célokra használtatik ki. Természetesen egy esetre sem lehet pontosan körülírni a magatartás megválasztását. Itt Isten lelkének és a magunk érdekei hátratételenek a szemmeltartásával kell forgolódnod a világ fiai között.

Budapest, 1950. február 21.

Atyafíúi köszöntéssel:
Bereczky Albert püspök.⁷³

A rendőrségi zaklatásoknak azonban, úgy tűnik, nem lett vége: Vargha Tamás 1950. július 19-én esperesi körlevélben kérdezte: „Volt-e akadálya házi istentiszteleteknek, a gyermekmisszióknak s általában a missziói munkának?”⁷⁴ Balogh László válasza:

„A házi istentiszteletek miatt az előljáróság a rendőrség által megfegyelmeztetett, hogy hagyjam abba, azonban én felmutattam az Egyezményt nekik s tovább folytattam azokat. A gyermekmisszió elé eddig különösebb akadályt a világi szervek nem gördítettek. A szerda esti evangelizációkat, amelyeknek 40–100 résztvevője szokott lenni, nagyon fájlják. E miatt már háromszor csúnya hazugságokkal kiújságotak, hogy azokon »Amerika Hangja« galád hazugságaival fertőzöm a dolgozó nép sorait. Most arra kérek választ, tartsam-e ezek után is ezeket? Mert vagy ne követelje a felsőbb hatóság a missziói munkát, vagy pedig, ha megegyeztünk az állammal, miután már a negyedik esetben ... [olvashatatlan] a missziói munkámért, indítson vizsgálatot ellenem főhatóságom, ha nem az Egyezmény szellemében működöm, ha bebizonyul, állítson félre, mert ha igaz lenne, sokat ártanék Isten ügyének további szolgálataimmal, ha pedig hazugságnak bizonyul a hazugság, mint ahogy az, akkor azt az egyházat, amelynek papjait ilyen igaztalanul bántják, ne engedjük felhasználni kifelé reklámnak, hogy itt mennyire jóban van a református egyház az állammal.”⁷⁵

A szeremlei korszakon túlmutat, de a történehez mindenképpen hozzátartozik, hogy Balogh Lászlót később, 1959-ben az állambiztonsági szervek, esperesi kinevezése előtt, hazafias alapon beszervezték, éppen az államhoz fűződő, ismert lojalitására alapozva. Ám ügynöki munkáját 1960 nyarán egyoldalúan befejezte, amikor felismerte annak „lényegét”, s lelkiismereti okokra hivatkozva nem vállalta tovább a feladatokat. Az őt beszervező operatív tervek szerint ugyanis az egyház-terület „reakciós papjairól” kellett volna kompromittáló adatokat gyűjtenie, illetve „bomlasztani” az ellenzéki lelkészek és világi vezetők köreiből.⁷⁶ A kitűzött célokkal az első találkozáson egyet is értett, ígéretet tett, hogy „egyházából kiírja a klerikális reakció maradványait, az ingadozókat meggyőzi a népi demokrácia nagyszere-

⁷³ *Bereczky Albert püspök levele Balogh Lászlóhoz*. Budapest, 1950. február 21. KREL A/IV. 34. c. 153/1950.

⁷⁴ *Vargha Tamás esperes XI–1950. sz. körlevele*, 406. sz. Kunszentmiklós, 1950. július 19. KREL A/IV. 34. c. 287/1950.

⁷⁵ *Balogh László válasza*. Szeremle, dátum nélkül. KREL A/IV. 34. c. 287/1950.

⁷⁶ SZABÓ Bence: *Református lelképásztörök a titkosszolgálat radarerőjén, kézirat*, 2022, 30–32.

rűségéről, a kecskeméti presbitériumot pedig megtisztítja »Héjjas és társaitól«⁷⁷. Megközelítése azonban, melyet beszerzői „ferde teológiai gondolkodásának” tudtak be – például, hogy „minden emberben a jót veszi észre és a negatív oldalak felett elsiklik”⁷⁸ – alkalmatlanná tette őt számukra. Jelentései az ÁEH számára használhatatlanok voltak, s amikor 1960 júniusában ismét jelentést kértek tőle, ezt már nyíltan megtagadta: „Ezt én így gondolom legálisnak, a magam részéről nyílt és becsületes eljárásnak, másképpen nem tehetek, mert az[t] nem tudom összegegyeztetni lelkiismeretemmel.”⁷⁹ Így 1961-re állami felettesei alkalmatlannak is nyilvánították erre a munkára és aktáját 1961 februárjában lezárták.⁸⁰

ÖSSZEGZÉS

Az 1945 után hatalomra kerülő kommunista párt az egyházakban ellenséget látott, s ellenük minden területen föllépni igyekezett. Birtokaik, alapítványi és egyéb vagyonuk „megszerzésével” tevékenységük anyagi alapjait igyekezett felszámolni. A földek „törvényes” megvásárlásával, illetve az azokért fizetett vételárreszletekkel a jövőbeni kárpótlás lehetőségét vette el, miközben az így juttatott összegek, amelyek felhasználása egyébként is korlátozott volt, csupán a túlélésre voltak elegendők. Holott évszázados bevált gyakorlat volt, hogy olyan alapokat (tőke vagy földbirtok, bérház stb.) hozzanak létre, amelyek bevétele biztosítja a folyamatos működést, s így biztosítja az önállóságot is – ez ma is célravezető lenne.

A javadalmi földek helyett ezután az államtól havonta érkező fizetéskiegészítés, a kongrua vált a lelkészi fizetések bázisává, függőségbe hozva őket az államhatalomtól. Az önkéntes egyházfenntartói járulékok rendszerére pedig egy olyan időszakban voltak kénytelenek átállni, amikor az egyháztagok nagy része önmagát és családját is alig-alig tudta eltartani. Ennek ellenére a gyülekezetek sokszor erejükön felül járultak hozzá ahhoz, hogy az egyházi élet tovább folytatódhasson, túlélhessen.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára (KREL) Szeremlei Református Egyházközség. Iktatott iratok KREL A/IV. 34. c.
Balogh Lajos: *A szeremlei református egyház története*. Szeremle, 1967. KREL KRGYA (Kecskeméti Református Gyülekezeti Adattár) 36/1.

⁷⁷ Uo., 33.

⁷⁸ „Bartos” fedőnevű ügynök minősítése. Kecskemét, 1960. május 25. Közli: Szabó: *Református lelképásztörök a titkosszolgálat radarerényjén*, 33.

⁷⁹ Balogh László levele Nagy Sándor rendőrfőhadnagynak. Kecskemét, 1960. július 9., idézi Szabó: *Református lelképásztörök a titkosszolgálat radarerényjén*, 35.

⁸⁰ Szabó: *Református lelképásztörök a titkosszolgálat radarerényjén*, 36.

Balogh Lajos: *A szeremlei református iskola története*. Szeremle, 1967. november. KREL KRGYA 36/15.

Balogh Lajos: *Szeremle ünnepe*. Hely és év nélkül. KREL KRGYA 36/4.

Tóth Bálint: *Szeremle*. Hely és év nélkül. KREL KRGYA 36/7.

Balogh László és Tóth Bálint törzskönyvi lapja

ABSTRACT

Éva Bíró: The Loss of Landed Property of the Reformed Parish of Szeremle on Account of the 1945 Land Reform and Land Offers

In its endeavour to gain full power, the Communist state saw the churches as one of its main enemies, and in addition to the ideological struggles it also sought to render the churches' existence financially unviable. One of its main elements to realize this goal was the requisition of church lands that formed the basis of the economy of parishes and church institutions. This study describes this process by the example of the Reformed Parish of Szeremle, located in Bács-Kiskun County, where almost 96 yokes of land were confiscated in the course of few years following the 1945 land reform. The church leadership also played a significant role in the requisition of the church lands at first encouraging and then obligating the parishes to offer their land to the state for sale. However, the government only paid such a sum of money, which could only be used under certain conditions and was barely enough to survive. Through the „lawful” acquisition of the lands and the installments of the purchase price paid for them, the possibility of future compensation was lost.

László Balogh was one of the Reformed pastors who, referring to the Convention concluded in 1948 between the state and the Reformed Church, tried to find areas for performing pastoral service. At least at the beginning of his ministry he seems to believe that the new Communist power wants to build a better, fairer, more humane world than the one before, and with this in mind, he looked for the possibility of cooperation with them.

Keywords: Bács-Kiskun County, Communist Collectivization, 20th Century History of the Reformed Church in Hungary, László Balogh Pastor, Church-State Relations